

dodávali také souřadnice potenciálních cílů ze špionážních letadel AWACS. A konečně Sovětský svaz mu prodával rakety Scud, nosiče konvenčních i chemických hlavic. Jak se vyjádřil tehdejší prezident Rafsandžání (1988): „I když je použití takových zbraní nehumánní, tato válka nám ukázala, že mezinárodní právo je jen cár papíru.“ Výsledkem byl pocit vlastní zranitelnosti, ohrožení a mezinárodní izolace, stejně jako tendence také si obstarat zbraně hromadného ničení, nebo alespoň předstírat, že jimi disponují. Podobně se ostatně v 90. letech choval oslabený Saddám Husajn, jenž se obával další války s Íránem, a vytvářel proto mylný dojem, že disponuje zbraněmi, o nichž se nakonec ukázalo, že je neměl. Stejně dnes možná kalkulují Íránci, jakkoliv ajatolláh Chomejní ve své době vydal v reakci na irácké útoky fatwu zakazující užití zbraní hromadného ničení, přičemž toto stanovisko potvrdil (2012) nejvyšší duchovní vůdce Chámenéi, když se o nich vyjádřil jako o zbraních zakázaných (harám), protože zabíjejí plošně. Na druhou stranu Tureček připouští jako podobně pravděpodobnou možnost, že Íránci zbraně hromadného ničení skutečně vyvíjejí, aby jakožto ambiciózní regionální velmoc posílili svou mezinárodní pozici v blízkovýchodním regionu, znovuobnovili vojenskou rovnováhu s Izraelem a odstranili případné agresory. Mocenská elita se totiž domnívá, že pokud bude mít zbraně hromadného ničení, nemůže se stát terčem zahraničního útoku, jako se to stalo libyjskému diktátorovi Kaddáfimu (2011) hned poté, co se vzdal programu vývoje zbraní hromadného ničení.

Recenzi si dovoluji zakončit úvahou nad mnohdy umělými hranicemi mezi žurnalistikou a společenskou vědou. Tureček se hned v úvodu hlásí k tomu, že jeho práce představuje výstup „rozhlasáka“, pro kterého někdy bývá s diktafonem či s kamerou v ruce obtížné získávat důvěru informátorů. Vše jde daleko lépe s notesem a tužkou, také proto nasbíral tolik materiálů, který nešlo plně využít v rozhlase či televizi, ale náramně se hodil do recenzované knihy. Tureček dlouhodobě, poctivě a systematicky sbírá, třídí, promyšlí a interpretuje data nejruznějšího charakteru (rozhovory s pamětníky, archiválie, otevřené zdroje, zúčastněné a i neúčastněné pozorování). Výsledkem je zjištění nových

a dosud neznámých dílčích skutečností, nová interpretace dosud známých skutečností či získání lepšího vhledu a hlubšího porozumění. Jakkoliv pak Tureček tyto výsledky čtenáři prezentuje formou zdánlivě neprovázané reportážní koláže bez explicitně formulované „výzkumné otázky“, jde mu o totéž jako vědcům. Tedy o posun hranic dosavadního poznání, zejména ve smyslu weberovského porozumění neevropským společnostem. Tureček zřejmě nepřišel na chuť teoriím, kterými společenští vědci často rámuji své téma. Ani to ho však v vědecké komunitě nutně nevylučuje. Jeho přístup se tím blíží idiografickým historikům či antropologům, nikoliv o zobecnění se snažícím sociologům a politologům. Jestliže pak ignoruje teoretická paradigmatata, totéž nelze říci o metodologii. Snaží-li se například v duchu nejlepších tradic novinářského řemesla o ověřování svých informací z vícero nezávislých zdrojů nebo o vyvážené prezentování všech protichůdných názorů, nedělá nic jiného než triangulaci, o které tak rádi píší metodologické příručky.

Karel Černý

John F. Padgett – Walter W. Powell:
The Emergence of Organizations and Markets.
Princeton – Oxford:
Princeton University Press, 2012

Předkládaná kniha, vedená renomovanou dvojicí autorů Johnem F. Padgettem a Waltrem W. Powellem, je jedním z ústředních příspěvků neoinstitutionální teorie, která reformuje institucionální směr především v otázce role aktéra. Epistemologicky lze proto vymezit publikaci deindividualizací aktéra, který podle autorů není aktivním činitelem vlastního racionálního uvažování, ale je posuzován jako člen supraindividuální, a tedy i kognitivně a kulturně determinující jednotky. „Mantrou“ autorů je v tomto směru teze, že „za krátkou dobu vytvářejí aktéři vztahy; za dlouhou dobu vytvářejí vztahy aktéry“, přičemž tímto důrazem na vztahy a vazby mezi aktéry referují k tradované dichotomii mezi racionálním, utilitárním jednáním a jedním determinovaným významy. V užším pohledu

Padgett a Powell a s nimi dalších patnáct sociologů, politologů a ekonomů nabízejí bezesporu originální pohled na emergence, tedy utváření různých forem organizací v ekonomicko-politickém kontextu. Originalita jejich přístupu spočívá v syntéze teorie o biochemickém původu života a analýzy sociálních sítí. Analýza empiricky umožňuje zjišťovat koevoluce a transformace různých sociálních sítí a v podstatě tak reflektovat životaschopnost určité organizace, přesněji organizačního principu konstituovaného napříč různými sociálními sítěmi. Z biochemie pak přejímají autoři koncept autokatalýzy, který je vede k definování tzv. mechanismů geneze čili k identifikaci sebeorganizačních principů interaktivních systémů („*self-organization in highly interactive systems*“). Autoři důsledně rozlišují mezi procesem inovace a invence, kdy „inovace zdokonalují existující způsoby (...) provádění věcí, zatímco invence mění způsoby, jak jsou věci prováděny“.

Klíčový proces, tj. autokatalýza, je v intencích autorů definován „jako soubor uzlů a transformací, ve kterých jsou všechny uzly rekonstruovány prostřednictvím transformací mezi uzly tohoto souboru“. Organismus alias organizace se primárně snaží o sebezachování, a to znamená sebekorekci (*selfrepair*) jednotlivých částí, tedy transformaci skrze vlastní komponenty. Analogicky jsou pak organizace považovány za sebeorganizující se komplexy, jež jsou v neustálém procesu proměny skrze produkty a aktéry, kdy produkty představují chemické prvky a pravidla produkce a směny jsou analogiemi chemických reakcí. Aktéři pak zosobňují činitele výrobních technologických pravidel a procesů směny, respektive transformátory produktů, jinak řečeno, zajišťují autokatalytickou organizaci („*Actors thereby become vehicles through which autocatalytic life self-organizes.*“) (kap. 1). Je však třeba zdůraznit, že autokatalýza není sama o sobě životodárným zdrojem organizačního principu, ale „pouze“ ho udržuje při životě či zvyšuje jeho odolnost. To je dáno právě procesem reprodukce sítí, konstituovaných z překrývajících se domén (*overlapping domains*). Doména sama o sobě představuje soubor produkčních autokatalytických pravidel a produktů a překrývající domény se pak

vytvoří z těch produktů, produkčních pravidel a/nebo komunikačních protokolů, které jsou v souborech (doménách) sdíleny. Totiž „sdílená pravidla a produkty vytváří synergické zpětné reakce – jak pozitivní pro stimulaci, tak negativní pro regulaci – mezi jednotlivými autokatalytickými produkčními sítěmi“, a tím dojde v autokatalytických modelech k vytvoření multiplicitních překrývajících domén. Pro badatele jsou důležitým pojmem uzly (*nodes*) jako místa rozhraní nebo průseku, která mají představovat petrifikovaná rezidua minulých produkčních a směnných pravidel (*the congealed residues of history*), přičemž vazby by měly být nahlášeny jako pravidla (*protocols*) komunikace, dodržovaná v interakcích.

Podrobné konceptualizaci autokatalýzy je věnována první část knihy (blok I – *Autocatalysis*). Její úvodní kapitola (jinak kapitola 2) možná bude oříškem pro sociálního vědce, který se nepřátelí s chemickými poučkami, formálními zápisy a vzorci nebo nemá alespoň zdání o biochemii samotné. Představení a analýza různých biochemických teorií o vzniku života (na základě procesu autokatalýzy) nebo pasáže o formálním modelování jsou však určitě namístě, neboť právě v nich jsou uvedeny základní argumenty pro fungování autokatalytické reprodukce sociální organizace. Co však patrně určitě zaujme každého sociologa, je kritická teze o jiné koncepci utváření organizace, tedy o autopoiesis, která je podle autorů ne zrovna úspěšnou „dědičkou“ (*descendant*) autokatalýzy, nicméně právě autopoiesis se již stala součástí sociologické klasiky. Autopoiesis má podle autorů kořeny spíše v kybernetické systémové teorii než v biologii, v níž není empiricky zakotvena. Tato koncepce zdůrazňuje autonomii a sebekontrolu, nikoliv vzájemnou závislost, ústředními entitami je pak systém a jeho subsystém a životním cílem a hnací silou je stav ekvilibria. Z tohoto pohledu je autopoiesis spíše strojem homeostázy, a tedy je záležitostí inovace, a ne invence. Naopak v procesu autokatalýzy nejde primárně o stav rovnováhy, ale o tvorbu nových organizačních principů, tedy invenci, přičemž její konceptualizace se snaží o vysvětlení těchto mechanismů, zatímco v autopoiesis jsou vznik organizace a principy její evoluce ponechány stranou. Citelnou

slabinou je podle autorů akcentace subsystémů a hierarchizace jejich vztahů, přesněji jejich ohraničenost a autonomie, protože v biologické představě o původu života nejde o hranice, ale naopak o interakce diferenčních činitelů.

Propojení chemické autokatalýzy se sociálními aspekty vytváření organizace je nejprve diskutováno v rovině ekonomické produkce v kapitole tři. Přesněji podle hypercyklického modelu o vzniku života Eigena a Schustera je formován model ekonomické produkce, a to ve dvou typech. Jeden je založený na lineárním souboru pravidel a je autory nazvaný SOLO H, druhý pak vychází ze souboru interkčních transformačních pravidel a je značený jako ALL, a nakonec je ekonomický model parafrázován pomocí aktérů (*an agent-based model of economic production*). V tomto pohledu jsou základem ekonomické autokatalýzy dva způsoby: (1) model samotné produkce, vycházející z typu SOLO H (*core model of production*) a (2) model učení, formovaný podle typu ALL (*core model of learning*). Zajímavý je zde rozbor reprodukce organizace na základě altruismu a koordinace (*stigmergy*) na jedné straně, která je pro životaschopnost (sebekorekci) organizace výhodnější, a tudíž preferovanější než chování egoistické na straně druhé.

Na ekonomický model produkce navazuje další kapitola tezemi o komunikaci, která je chápána jako prostředek k vytváření interakčních vazeb napříč sítěmi (*cross-sectional communication*). Funkce jazyka samotného spočívá v udržování symbolické zpětné reakce a v sociálněinterakčním učení. Jinými slovy, emergence organizace se vytváří třemi typy autokatalýzy: (1) výrobní autokatalýza – kde materiální objekty jsou vyráběny a směňovány, (2) biografická autokatalýza – v rámci které jsou pomocí vkladu svých biografii konstruovány aktéři a (3) lingvistická autokatalýza – ve které se díky konverzacím předávají a reprodukují symboly.

Uvedené teoretické části by měly být v knize dále naplňovány v empirickým příkladech o vytváření organizačních principů. Celkově se jedná o čtrnáct studií, jež jsou tematicky sdruženy ve třech historicko-ekonomických blocích: raný kapitalismus v Evropě a formování států, komunistická transformace v Evropě

a současný kapitalismus a věda. Studie byly přitom vybrány tak, aby reflektovaly jednak vývoj napříč různými sítěmi a jednak aby sledovaly vztahy mezi aktéry (nikoliv tedy aktéry samotné). Jednotlivé texty by měly sledovat koevoluce různých organizačních domén (politika, ekonomika, náboženství, rodinné vazby atd.). Škálu typů emergence organizací pak autoři v jednotlivých studiích prezentují pomocí osmi vyabstrahovaných mechanismů geneze (*mechanisms of genesis*): (1) transpozice a refunkcionalita (*transposition and refunctionality*), (2) zakotvení diverzity (*anchoring diversity*), (3) zapojení a oddělení (*incorporation and detachment*), (4) migrace a homologie (*migration and homology*), (5) odsunutí konfliktu a duální inkluze (*conflict displacement and dual inclusion*), (6) čistka a masová mobilizace (*purge and mass mobilization*), (7) privatizace a utváření podnikatelských aliancí (*privatization and business groups*), (8) masové zásahy a mnohovýznamovost (*robust action and multivocality*). Je třeba dodat, že tyto formy organizační geneze by pak v biologii měly odpovídat Mendelovým pravidlům rekombinace genů. Nicméně nelze očekávat, že by aplikace těchto mechanismů byla v jednotlivých studiích systematicky argumentována pomocí formalizovaných zápisů, jak by bylo možné předpokládat z úvodních teoreticky zaměřených statí. Příslušné tři kapitoly o autokatalýze mají totiž vysvětlovat, proč právě organizace jsou předmětem zájmu autorů, tedy že organizace je možné nahlížet jako na jednu z forem života. Nicméně mechanismy fungování jsou dokládány pomocí grafických figur, které představují výchozí závěry teoretického zdůvodňování autokatalýzy.

První empirický blok (část II.) referuje ke čtyřem studiím, jež jsou v něm obsaženy, svým názvem *Early Capitalism and State Formation*. První studie se věnuje vzniku korporací obchodních bank ve středověkém Toskánsku, další text je z oblasti renesanční Florencie a rozebírá formování klientského systému, tématem třetí studie je vytváření akciového trhu a akciových společností prostřednictvím reformní církve v novém Holandsku. Pojetí kapitol jako výkladů různých způsobů emergence v kontextu určitých mechanismů geneze si můžeme představit

na poslední studii této sekce (jinak kap. 8), která analyzuje proces monarchistického sjednocování německého státu za Otto von Bismarcka. Podle autorů J. Obera a F. Padgetta se jedná o příklad mechanismu „odsunutí konfliktu a duální inkluze“, který charakterizují jako amalgám kontradiktorních organizačních principů, mezi nimiž panuje jak napětí, tak i tendence ke kompromisům. Konkrétně to znamená, že Bismarck dokázal disparátní organizační principy, autoritativní v Prusku a demokracii v Německu, ekonomicky a politicky sjednotit a vytvořil tak silný stát, v rámci jehož zřízení však bylo skutečným hegemonem Prusko. Odsunutí konfliktu znamenalo vyvolání prusko-rakouské války, to znamená konflikt mimo Prusko. Po vítězném tažení Pruska bylo vítězství prezentováno jako imperiální vítězství Německa, čímž Bismarck zahrál na proněmecký sentiment demokratů v Německu. Duální inkluze pak spočívá ve spojení dvou jinak neslučitelných stran, konkrétně pruských konzervativistů a německých demokratů, na bázi vzájemné kontroly. Jedná se tedy o průnik demokracie do mocenského pole Pruska a průnik autoritativní demokracie do Německa. Tato sice úspěšná taktika umožnila Bismarckovi balancovat interakci mezi těmito dvěma organizacemi, nicméně se posléze ukázala jako dlouhodobě neudržitelná. Bismarck totiž chytře využil proněmeckého sentimentu u vyšších vrstev, nicméně ignoroval vrstvy nižší, u kterých měl vliv proněmeckého vítězství jen krátkodobý efekt. Z těchto řad se nakonec formovala masová zájmová hnutí, jinak poslední fáze autokatalýzy v tomto případě, která dokázala zvrátit vývoj nastavený Bismarckem.

Další empirický blok vymezuje texty o formování organizací v rámci tranzicí v komunistických režimech v Rusku a Číně, vytváření velkých podnikatelských aliancí v Jelcinově Rusku v období privatizace či o vytvoření úspěšného trhu mobilních operátorů v etapě ruské privatizace, kdy sehrál významnou roli stát, nebo podobným příkladem je i čtvrtá stať o maďarské privatizaci, kdy autoři sledují interakci lokálních ekonomických aktérů a cizích investorů. Třetí tematický celek (blok IV.) obsahuje šest textů, které interpretují možné způsoby geneze vědecko-komerční organizace, tedy interakce

napříč doménou vědy a komerční doménou biotechnologického průmyslu nebo IT technologií v různých etapách. V tomto oddíle zaujme kapitola 17, ve které autoři rozebírají formování legendární aglomerace Silicon Valley jako příklad mechanismu zakotvené diverzity. Vývoj této organizace porovnávají s podobnou oblastí v Bostonu, nicméně v případě Silicon Valley se ukázala jako úspěšná strategie propojení komerčních firem a vědeckých vzdělávacích institucí, přesněji mladých vědců a studentů biotechnologie a IT technologií. Právě věda je zde prezentována jako katalyzační činitel, nebo tedy faktor diverzity.

Ambice editorů Padgetta a Powella, tedy přinést nový pohled na problematiku studia organizací, má samozřejmě i své kritiky. Vcelku ostrého posouzení (ale nikoliv odsouzení) se jí dostalo od S. Boormana [2014], který mimo to, že polemizuje se samotnou analogií mezi biologickou autokatalýzou a organizační emergencí, zpochybňuje relevanci teoretických výstupů pro studie, jež by měly být z těchto tezí odvoditelné. Přesněji, kritizuje způsob prokazování autokatalytických procesů, který již byl zmíněn výše. Teorie je koncipována z velké části pomocí vzorců, ty však v případě studií absentují a autokatalytické procesy jsou více méně interpretovány v kontextu zmíněných osmi prototypů mechanismů. Tyto připomínky jsou jistě záležitostí širší debaty, nicméně z tohoto pohledu lze souhlasit s Boormanovou výzvou k uplatnění matematické sociologie, která by poskytla vhodné systematické postupy směřující k analýze vytváření organizací. Avšak s ohledem na zaměření publikace, tedy že se zřejmě jedná o průvodní dílo k teoretizaci a aplikaci autokatalýzy v sociologii, je spíše interpretativní charakter jednotlivých empirických statí adekvátní a celkový význam knihy to zásadně neredukuje. Autoři tak mohli srozumitelněji akcentovat variabilitu případů, než jak by tomu bylo v případě zajištěných složitějších matematických formulací. Nicméně předmětem další polemiky je jednak otázka, do jaké míry jsou zobecnitelné mechanismy geneze (avšak tento cíl si ani autoři explicitně nevytyčují), a jednak role aktéra, která je sice v knize proklamována, nicméně v konkrétních studiích je již „aktér“ coby mikrosociální činitel citelně

redukován, pokud se nezaměříme jen na dějinné vůdce typu Stalina či Bismarcka.

Na druhé straně význam autokatalyzačního přístupu spočívá především v komplexnosti, s jakou je možné analyzovat vývoj v několika interakčních doménách, a tedy je možné identifikovat systematizaci celého procesu emergence. Tím se nezužuje poznávací kritérium jen na jednu oblast, např. pouze ekonomii, ale výzkumná perspektiva je mnohem širší. Autoři zároveň však připouštějí limity provázanosti mezi sociologií a biologií. Zdůrazňují, že „imitace biologické vědy vědou sociální by nikdy neměla být otrocká: sociální systémy nemají žádné geny, ale mají vědomí“.

I přes řadu dalších otázek a připomínek si publikace zcela jistě zaslouží pozornost sociologů. Už výše uvedené vymezování se vůči konceptu autopoiesis dává tušit, že by autokatalýza mohla představovat jiný, avšak charakterem podobný přístup, poukazující na jiné aspekty fungování organizace. Tedy zatímco autopoiesis řeší sebekontrolu systému a stav ekvilibria, v autokatalýze jde o proces a vytváření organizací a sledování interakce mezi jednotlivými doménami. Zatímco Luhman zdůrazňuje autonomii a ohraničení systému, vedle toho separuje sociální život od dalších domén, autokatalýza naopak tyto domény propojuje a vede výzkum ke sledování dynamiky, přičemž výsledkem je tvorba nových organizačních entit a principů. Tyto dva přístupy se však nepopírají, ale zaujmají každý jinou perspektivu, což je v sociologii aspekt bezesporu vítaný.

Eva Šerá

Boorman, Scott A. [2014]. Book Review: The Emergence of Organizations and Markets [online]. *Acta Sociologica* 25. 6. 2014: 1–5. Dostupné z: <http://asj.sagepub.com/content/early/2014/06/25/0001699314540092> [cit. 15. února 2016].

James Mahoney – Kathleen Thelen (ed.):
Explaining Institutional Change. Ambiguity, Agency, and Power. New York: Cambridge University Press, 2010, 236 s.

Předkládanou knihu společenskovedního zaměření uvedu krátkým exkurzem do teorie nového institucionalismu či také neoinstitucionalismu (dále jako „NI“) a stručným nastíněním rozvoje NI u nás. Tímto nepatrným tematickým odbočením chci jednak zakotvit orientaci autorů v rámci proudů NI a jednak alespoň letmo zmínit českou bázi NI, v rámci níž bohužel není zatím sociologické přispění příliš výrazné (ve smyslu zásadních prací, které by svým významem odpovídaly pracím např. Nilse Brunssona, Johanna P. Olsena, Raimunda Hasse, George Krückena). Přitom právě NI poskytuje optimální prostor k přínosné a obohacující souhře politické vědy, ekonomie a sociologie.

NI se začíná plně rozvíjet od 90. let v souvislosti s problematikou evropské integrace a s otázkami globalizace, které jsou vztaženy ke společenským procesům na různých úrovních (lokálních, národních, nadnárodních atd.). NI se proklamuje jako nejednotný teoretický přístup, který se rozvinul a konceptualizoval do tří na sobě relativně nezávislých proudů: (1) NI normativně historický, (2) instrumentalistický NI racionální volby a (3) konstruktivistický NI sociologický. Tyto větve se shodují v základním pojetí institucí, tedy zhruba, že jsou pro politický vývoj důležité, lze je studovat jako autonomní politické aktéry, jsou formovány na základě střetů sociálních sil a struktur a stejně zásadní význam mají jak formální, tak neformální pravidla. Jinak se však tyto směry odlišují v názoru, jaký je poměr vlivu mezi institucemi a jednotlivci na mocenském poli nebo státními útvary, a rozdílné jsou také aspekty a atributy, které jsou v rámci těchto přístupů sledovány. Příznačně pak teoretikové NI živě polemizují o vzájemném vymezování těchto směrů a naopak o jejich vzájemné teoretické komplementaritě.

NI je multioborovým polem, i když práce vycházející z NI se samozřejmě vzhledem k politicko-vědním kořenům nachází především v politologii a mezinárodních studiích. Ovšem NI se již plně etabloval i v ekonomii, respektive